

«Просто в кожному силовому відомстві Сполучених Штатів є свосередно "підготовані" журналісти, котрі за рахунок особистих контактів традиційно одержують деякі відомості раніше від інших своїх колег» [1, № 39 (363), 5].

Слот 3 головного фрейму: *судова влада*. Третю – судову гілку американської влади представляють Верховний та федеральні суди, напр.:

«Проте його заява не означає, що суд США зважить на його прохання і що Мельниченко, котрий у своїх інтерв'ю обвинувачував Президента в контактах із Лазаренком, захоче допомагати опальному экс-прем'єру» [1, № 22 (346), 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виділивши в концепті АМЕРИКА фрейм АМЕРИКА/ДЕРЖАВА і субфрейм «Влада» та застосувавши фреймовий аналіз, ми зуміли побудувати ієрархію фреймів для представлення американської влади, зобразивши її у вигляді структури даних. Зокрема, субфрейм «Влада» заповнюється такими слотами: слот 1: *законодавча влада*, слот 2: *виконавча влада*, слот 3: *судова влада*. Водночас слот 2: *виконавча влада* є вершиною субфрейму 1, який заповнюється п'ятьма слотами.

Перспективним ми вважаємо більш детальне дослідження складного й багатоаспектного концепту АМЕРИКА в сучасному газетному дискурсі із застосуванням новітніх методик мовознавчих студій.

Список використаної літератури

1. Дзеркало тижня. – 2001. – №№ 3 (327), 14 (338), 22 (346), 31 (355), 39 (363).
2. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; ред. Е. С. Кубрякова. – М.: [б. и.], 1996. – 208 с.
3. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М.: Флинта. Наука, 2004. – 204 с.
4. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // *Вопр. когнитивной лингвистики*. – 2004. – № 1 (001). – С. 53–64.
5. Пименова М. В. Политическая концептуальная система / М. В. Пименова // *Полит. лингвистика*. – 2010. – № 2 (32). – С. 48–56.
6. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: монографія / М. М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток–Запад, 2007. – 314 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Сполучені Штати Америки: електр. енцикл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Сполучені Штати Америки](http://uk.wikipedia.org/wiki/Сполучені_Штати_Амери́ки).
10. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А. П. Чудинов. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 256 с.

Статтю подано до редколегії
27.03.2012 р.

УДК 801.311

А. В. Чернова – кандидат філологічних наук, доцент
Дніпродзержинського державного технічного
університету

Когнітивна лінгвістика як нова система координат пізнання мови

Роботу виконано на кафедрі перекладу ДДТУ

У статті подано наукове трактування поняття «когнітивна лінгвістика». З'ясовано роль і місце когнітивної лінгвістики у процесі пізнання мови. Розглянуто взаємозв'язок мови і культури, мови і мислення. Визначено об'єкт і предмет вивчення когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, мова, концепт, пізнання, культура, свідомість, індивід.

© Чернова А. В., 2012

Чернова А. В. Когнитивная лингвистика как новая система координат изучения языка. В статье подаётся научная трактовка понятия «когнитивная лингвистика». Выясняется роль и место когнитивной лингвистики в процессе изучения языка. Рассматривается взаимосвязь языка и культуры, языка и мышления. Определяются объект и предмет изучения когнитивной лингвистики.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, язык, концепт, познания, культура, сознание, индивид.

Chernova A. V. Cognitive Linguistics as a New Coordinate System of Language Learning. The article deals with the scientific interpretation of the concept «cognitive linguistics». The role and place of cognitive linguistics in language learning are ascertained. The connection of language and culture, language and thinking is considered. Object and subject of cognitive linguistics are defined.

Key words: cognitive linguistics, language, concept, cognition, culture, consciousness, individual.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна епоха розвитку гуманітарних наук позначається інтенсивним розвитком когнітивізму, дослідницька діяльність у межах якого спрямована на людський розум і мисленнєві процеси як механізми, що забезпечують продукування знань та засвоєння інформації про них. Така ситуація у науці визначається як «когнітивна революція». Синонімами слова «когнітивний» є лексеми «ментальний», «інтелектуальний», «розумовий». Людина крізь призму постулатів когнітивізму розглядається як система формування, переробки і передачі інформації. Оскільки можливість існування згаданих процесів забезпечується завдяки мові, факт перебування її у фокусі дослідницьких пошуків когнітивістів закономірно сприймається як зрозумілий.

Кількість наукових робіт, у яких розробляються проблеми когнітивної лінгвістики, постійно збільшується. Останнім часом у результаті дослідницької діяльності у цій лінгвістичній галузі з'явилися новітні напрями, серед яких: когнітивна лексикографія (В. Широков та ін.), когнітивна ономазіологія (О. Селіванова та ін.), когнітивна семасіологія (Л. Захарова та ін.), лінгвокультурологія (Г. Богданович, Є. Регушевський, С. Кримський, Т. Антонченко, Є. Левченко та ін.), етнолінгвістика (лінгвокультурологія) (В. Русанівський, В. Жайворонок, В. Пугач, В. Храмова, О. Тищенко, Л. Копаниця, Д. Ужченко, Н. Лисюк, І. Голубовська та ін.), концептологія (Т. Радзівська, В. Іващенко, А. Приходько та ін.), лінгвогносеологія (І. Голубовська та ін.), металінгвістика, когнітивна теорія тексту, когнітивне термінознавство (С. Шелов та ін.). Спрямованість конкретних дослідницьких робіт, що виконуються у межах когнітивної лінгвістики відповідно до згаданих новітніх напрямів, на формування різноманітних картин (моделей) світу, які експлікуються через використання формально-сміслових засобів тієї самої національної мови, створює вагомі передумови для кваліфікації їх як таких, що здійснюються у межах єдиної лінгвокогнітивної парадигми [24, 27–29].

Актуальність статті визначається потребою вивчення мови з урахуванням структури людських знань, які вона репрезентує, та ментальних процесів, покладених в основу мовної номінації. **Мета** дослідження – визначити роль і місце когнітивної лінгвістики у процесі пізнання мови. **Об'єктом** дослідження обрано мову, яка забезпечує протікання когнітивних процесів та існування когнітивних структур. **Предмет** дослідження – когнітивна лінгвістика як нова система координат пізнання мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На рубежі ХХ–ХХІ ст. проблема людського начала в мові перемістилася у центр дослідницьких зацікавлень сучасної лінгвістичної науки. Такі процеси гуманізації мовознавства (звернення до фігури творця і користувача мови, зосередження на мовній особистості, що виступає медіумом для проникнення в мову, занурену в життя) спричинили перехід як традиційних, так і нових лінгвістичних дисциплін на якісно новий науково-пізнавальний рівень [19, 5], сприяли виходу лінгвістики далеко за її межі і, відповідно, появи нових наукових дисциплін з міждисциплінарним статусом. Використовуючи результати розробок когнітивістики, аксіології, культурології, етнографії, епістемології, сучасна лінгвістична думка втілюється в інтегрованих формах нових досліджень, які спрямовано на актуалізовані ідеї взаємозв'язку і взаємодії мови з культурою і мисленням [15, 10]. Така ситуація сприймається як абсолютно логічна, оскільки органічно вкладається у запропонований ще більш ніж сто років тому філософом В. Вундтом алгоритм охоплення людським розумом усього нескінченного простору пізнавальної діяльності людини, який прагне осмислити наукова думка: «Прагнення нашого розуму до єдності поширюється спочатку на сусідні наукові галузі, а потім – через безперервність зв'язку всієї наукової праці – і на більш віддалені галузі» [3, 28].

На думку дослідників останнє десятиліття минулого століття позначене інтеграційними процесами щодо деяких аспектів функціональної лінгвістики і когнітології [19, 89]. Пріоритетність функціонального підходу в сучасній лінгвістиці полягає у тому, що мова досліджується в дії, а саме таке дослідження спрямовується на мовну особистість, апеляція до якої дає змогу виявити центральну ланку в процесах концептуалізації дійсності та відображення її результатів мовними засобами, адже реальне існування будь-якої мови становить лише мовну діяльність членів її носія – відповідного етносоціуму [16, 319]. Свого часу В. Матезіус констатував властивість кожної мови сприймати дійсність по-своєму, оформляти її відповідно до власної системи знаків. З цієї причини кожна мова характеризується значною оригінальністю у плані відображення навколишнього світу і має багато особливостей, які не можна відтворити у будь-якій іншій мові. Тому неможливо зробити абсолютно точний переклад з однієї мови на іншу [13, 55]. Мова визначає для свого носія напрями сприйняття світу, у ній виділяються три плани: план предметної дійсності, план думки і план вираження цієї думки за допомогою мовних засобів [9, 9]. Співвідношення і взаємозв'язки між простором концептуалізації (навколишнім і внутрішнім світом людини), виконавцем концептуалізації і системою, що закріплює (матеріалізує) її результати (мовою), можна відобразити у такій схемі:

Отже, вибір способів, напрямів і методів вивчення лінгвосистеми, які поступово стають домінуючими, послідовно змінюючи наукову парадигму, зумовлюється розумінням того факту, що процес осягнення мови неможливий без апеляції дослідників до фігури того, хто її створив і користується у своїй щоденній діяльності. Водночас ця фігура в одній особі виступає і фігурою спостерігача, який перетворюється на головний об'єкт когнітивно-комунікативного аналізу мовленнєвої діяльності [18, 45].

Лінгвістичну парадигму новітніх часів дослідники визначають як таку, що має гумбольдтіанську спрямованість, характеризується загостреним розумінням факту наявності у функціонуванні мовних одиниць та їх смислової структури інтепретативного аспекту. Ця парадигма «орієнтує дослідників на виявлення, опис і аналіз тих рис і властивостей мовних формацій, у структурі й функціонуванні яких, а також у їхньому розвитку й навіть походженні знаходять свій вияв і відношення вмотивованості та знакової репрезентації» [5, 326]. Звернення науковців до зв'язків мови з етнічною культурою та зі світоглядом по-новому актуалізують ідеї класиків (В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Е. Сепіра та ін.) про мову як духовну сутність етносу, унікальний і неповторний його витвір. У свій час ще І. Огієнко констатував, що у мові відображено стару й нову культуру етносу, ознаку його національного визнання [17, 3]. Дослідник М. Толстой пропонував розглядати мову і народну духовну культуру як семіотичні (знакові) феномени, що перебувають у зв'язках з певним соціумом, а також (що є більш важливим) – з певним етносом [21, 43]. Ведучи мову про слов'янство, В. Гопоров розглядав слово (тобто мову) не тільки як результат розвитку його духовної культури і не тільки як інструмент цього розвитку, але й як безпосереднього суб'єкта-творця цієї культури і народу [22, 5]. Водночас, як стверджує С. Єрмоленко, пізнання мови народу передбачає вивчення його історії, побуту [6, 6]. Виразний ізоморфізм лінгвальних і культурних понять, єдність їхньої семантики і структури вносять на порядок денний потребу комплексних досліджень, «інструментарій яких має перед-

бачати розгляд метамови в контексті форм народної культури, аксіологічних, прагматичних параметрів як основи для формування мовної чи концептуальної картини світу» [14, 203].

Когнітивна діяльність, яку виконує свідомість індивіда, формує когнітивну систему і є посередником у відношеннях між природною мовою і навколишнім світом [23, 149]. Мова є центром когнітивної діяльності індивіда, оскільки вона відіграє основну роль у пізнавальних процесах, спрямованих на довколишню дійсність. Перебуваючи у нерозривних зв'язках з багатьма царинами позамовної діяльності індивіда (мислення, культура, поведінка), мова функціонує як трансляційна система для знань про світ (у його об'єктивному і суб'єктивному вимірах), засіб його осмислення та інтерпретації. Сучасні підходи до розгляду мови позиціонують її як джерело інформації про когнітивні (концептуальні) структури свідомості. Усе частіше роль центрального об'єкта різноманітних досліджень починає відігравати вербальний образ світу, наявний у свідомості носіїв певної культури, засобом створення і відображення якої виступає людська мова. Він усвідомлюється як один з основних компонентів культури етносу [4, 1]. В етнічній свідомості відображаються характерні особливості та своєрідність національного характеру, що виступає визначальною величиною для формування структури мовних моделей, у межах яких здійснюється концептуалізація світу. Наукове вивчення цих нових для традиційної лінгвістики об'єктів зумовило появу суміжних мовознавчих галузей.

Оскільки процеси пізнання відбуваються за безпосередньої та найактивнішої участі у них мови (адже мова – це основний інструмент пізнання [11, 45]; виконувана мовою пізнавальна функція виступає надзвичайно важливою для розвитку людства: те, що не назване – не пізнане: шукаючи назву для речі, мова пізнає її [10, 715]; передаючи знання, слово формує свідомість [2, 325]), вона забезпечує перебіг когнітивних процесів та існування когнітивних структур. Наслідком розуміння необхідності дослідження зазначених вище процесів і структур стала поява нового напрямку лінгвістичних досліджень – когнітивної лінгвістики (самостійного підрозділу когнітивізму (англ. cognition – «пізнання»; cognitive – «той, що стосується пізнання»; to cognize – «осягати», «пізнавати», «розуміти», «дівнатися»), під якою дослідники розуміють мовознавчий напрям, що характеризується розглядом мови як засобу отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань; він «спрямований на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою інтеріоризованої дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» [20, 234]. На думку М. Алефіренко, когнітивна лінгвістика є однією з нових когнітивних наук, що вивчає природу і сутність знання та пізнання, результатів сприйняття дійсності та пізнавальної діяльності людини, акумульованих у формі осмисленої і зведеної до відповідної системи інформації [1, 174]. Як зазначає С. Жаботинська, об'єктом вивчення когнітивної лінгвістики є значення мовних (мовленнєвих) структур, що формують систему людських знань як про саму мову, так і про довколишній світ. Значення становить ментальну сутність – це зв'язаний знаком концепт, когнітивний феномен, якому відповідає певна структура знань. Основне призначення номінативної одиниці, яка об'єктивує таку структуру, – вивільнити її з пам'яті. Предметом дослідження у лінгвокогнітивістиці визначаються репрезентовані в системі знань, вербалізованих відповідним чином, концептуальні структури, когнітивні операції і способи їх маніфестації, яка здійснюється через посередництво мовних структур [8, 81]. До основних семантичних понять когнітивної лінгвістики належить концепт [7]. Дослідники зазначають, що можна виділити цілий цикл мовознавчих проблем, які починають розглядатися по-новому крізь призму когнітивного погляду [12, 54–55]. З іншого боку, появу когнітивної лінгвістики спричиняє характер людської когніції: сприймаючи, осмислюючи і концептуалізуючи світ навколо і світ у собі, людина формує систему ментальних символів, експлікація семіотичного коду (сукупності смислів) яких здійснюється засобами природної мови. Когнітивні процеси такого типу втілюються у відповідних мовних процесах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Якщо когнітивну лінгвістику розуміти як лінгвістику психоментальної діяльності людини, то її можна кваліфікувати як галузь наукових знань, де вивчаються організаційні і функціональні особливості ментально-мовного простору. Дослідницька увага науковців, що займаються досить розгалуженою проблематикою когнітивної лінгвістики, зосереджується на концептах – особливих за своєю природою психоментальних одиницях, що є носіями найрізноманітнішої інформації про концептуальну картину світу, повна або часткова експлікація якої здійснюється мовними засобами.

Сьогодні дослідження когнітивної лінгвістики виступає як необхідний теоретичний складник, важливий етап у вивченні мегасистемних кореляцій мова//мислення, мова//культура. У сучасних

лінгвістичних працях продовжується розробка досить розгалуженої проблематики цього дослідницького напрямку. Триває опрацювання багатьох загальнотеоретичних питань когнітивної лінгвістики, що визначає перспективу подальшого наукового дослідження у цій галузі.

Список використаної літератури

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта ; Наука, 2005. – 416 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 896 с.
3. Вундт В. Введение в философию / В. Вундт ; [под. ред. А. Л. Субботина]. – М. : ЧеРо ; Добросвет, 1998. – 353 с.
4. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Українська мова» [Електронний ресурс] / О. В. Городецька. – К., 2003. – 21 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/4717.html>.
5. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : монографія / С. С. Єрмоленко. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2006. – 384 с.
6. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 444 с.
7. Єфименко О. Є. Концепт «степ» в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / О. Є. Єфименко. – Х., 2005. – 19 с. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/4092.html>.
8. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймвые сети / С. А. Жаботинская // Проблемы прикладной лингвистики : науч.-теорет. часоп. з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2004. – № 9. – С. 81–92.
9. Жайворонко В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / В. В. Жайворонко. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
10. Карпенко Ю. О. Функції мови / Ю. О. Карпенко // Укр. мова : енциклопедія. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 714–716.
11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підруч. для студ. філол. спец. виш. закл. освіти] / М. П. Кочерган. – К. : Вид. центр «Академія», 1999. – 288 с.
12. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянов, Ю. Г. Панкратц, Л. Г. Лузина]. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
13. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию / В. Матезиус ; [пер. с чеш., англ.] ; [заключ. ст. Д. В. Сичинавы]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 232 с. (Лингвист. наследие XX века).
14. Мацьків П. До питання про мовну та концептуальну картини світу / П. Мацьків // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. пр., присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / [відп. ред. академік НАН України В. Г. Складенко]. – К. : НАН України ; Ін-т укр. мови, 2007. – С. 203–209.
15. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія / П. Мацьків. – Дрогобич : Коло, 2007. – 332 с.
16. Мельничук О. С. Мова / О. С. Мельничук // Укр. мова : енциклопедія. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 318–320.
17. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко ; [упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1995. – 296 с. (Літературні пам'ятки України).
18. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
19. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Укр. фітосоціол. центру, 1999. – 148 с.
20. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
21. Толстой Н. И. Избранные труды / Н. И. Толстой // Очерки по славянскому языкознанию. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – Т. III. – 464 с.
22. Топоров В. К семидесятилетию Н. И. Толстого / В. Топоров // *Philologia slavica* : К 70-летию акад. Н. И. Толстого / Ин-т славяноведения и балканистики РАН. – М. : Наука, 1993. – С. 3–6.
23. Хачмафова З. Р. Языковая реализация индивидуальной картины мира / З. Р. Хачмафова // Основные проблемы современного языкознания [Текст] : сб. ст. междунар. науч.-прак. конф., 11–13 сент. 2009 г., г. Астрахань / [сост. Е. Ю. Бубнова]. – Астрахань : Изд. дом «Астраханский ун-т», 2009. – С. 148–154.
24. Щербін В. Українська концептологія і концептографія: погляд із Білорусі / В. Щербін // Укр. мова. – 2008. – № 3. – С. 26–40.

Статтю подано до редколегії
05.03.2012 р.